

KÖZÉPKORI ÚTRENDISZER KUTATÁSA
A BUDAI VÁRNEGYED TERÜLETÉN

Az I. Úri utca 45. sz. lakóház műemléki helyreállítását megelőző kutatásnál az épület előtt, a mai-nál korábbi, kavicsos utat figyeltünk meg.

A megfigyelés felvetette Buda középkori úthálózata, az úthálózat kialakulásának kérdését. Az utak keletkezésének koráról, fenntartásáról igen kevés történeti adatunk van. Így a régészeti kutatásra ezen a téren jelentős szerep vár. Várostörténeti kutatásunk, mely rövid múltra tekinthet vissza a hiányos okleveles és egyéb történeti anyag miatt, sok esetben csak a régészeti megfigyelésekre támaszkodhat. A régészeti, történeti és műszaki kutatások összehangolása a város történetének feldolgozásánál szép eredményeket hozhat, hasonlóan a külföldi komplex várostörténeti kutatásokhoz.

A kutatást a Várban folyó nagyarányú helyreállítási és közmű (csatorna, vízcső) felújítási munka tette lehetővé. Ennek során igen széles területen a Dísz tér és Kapisztrán tér közötti szakaszon: az Úri utcában, a Petermann bíró utcában és a Bécsikapu tértől a Tánctis Mihály utcán át a Hess András térig tehetjük megfigyeléseinket az utakra vonatkozóan. Észleléseink alapján az alábbiakban egy-két várostörténetileg hasznos következtetés levonását kíséreljük meg.

Úri utca—Móra Ferenc utca sarok (2. kép. L. 17. jegyzet). A Vízművek csőhálózatának felújítása során az Úri utca páratlan oldala előtt az úttesten húzódó árokszakaszbán, ahol a régi nyomvonalról kissé eltértek, az árok keleti metszetében a mai szint alatt egy kavicsos utat találtunk. Az út kisebb-nagyobb agyagba ágyazott kavicsokból áll, melyek sok helyen alul barnás elszíneződésűek. Rétegvastagsága 10—20 cm között váltakozott. A kavicsos út felett barna, homokos épülettöredékes földréteg fekszik, melyből XIII—XVI. századi kerámia, vas- és csontanyag került elő. Az út alatt barna humuszréteg húzódik, melyből leletanyag nem került elő. Ez a humuszréteg közvetlenül a sziklafelületen helyezkedik el a mai szint alatt 60 cm mélységben.

A budai palota feltárásánál a sziklatetőn húzódó barna humuszrétegben bronzkori anyag került elő. A legkorábbi középkori (XIII. sz.) rétegeiben ugyancsak ezzel a barna humuszos földdel keverve kerül elő az őskori leletanyag.¹

Úri utca—Szenháromság utca sarok (2. kép. L. 18. jegyzet).

A Szenháromság utcát keresztbevágó árokszakaszbán, a modern közműhálózat közötti, érintetlen területen a mai útborkolat alatt törmeléken barna földréteg van. A rétegből cserépanyag nem került elő. E földréteg alatt égett téglatörmeléken húzódott, melyben gazdag XIII. századi ausztriai és hazai kerámia anyag volt (4—5, 18. kép). Az égési réteg alatti agyagos, zöldes elszíneződésű rétegben állatcsontokat találtunk. Ez alatt a réteg alatt közvetlenül a Duna-kavicsos út fekszik, amelyből ugyancsak kerültek elő állatcsontok. Az út alatt barna humusz és szikla van. Mint látjuk tehát, ezen a szakaszon a kavicsos út és a rétegek megegyeznek az Úri utca elején tapasztalt rétegvizonyokkal, ami a két leírt ponton meghatározott út azonossága mellett szól.

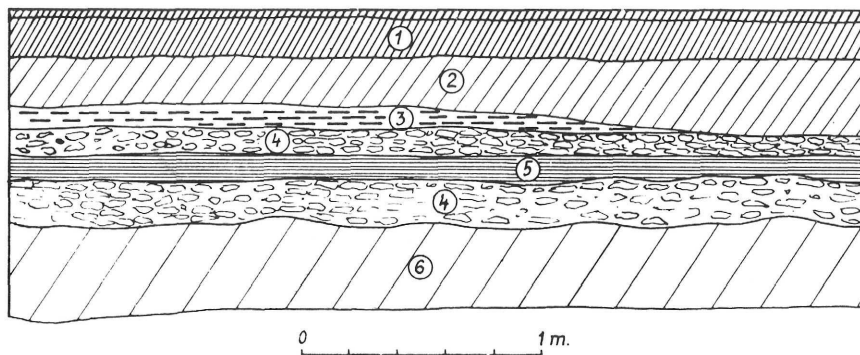
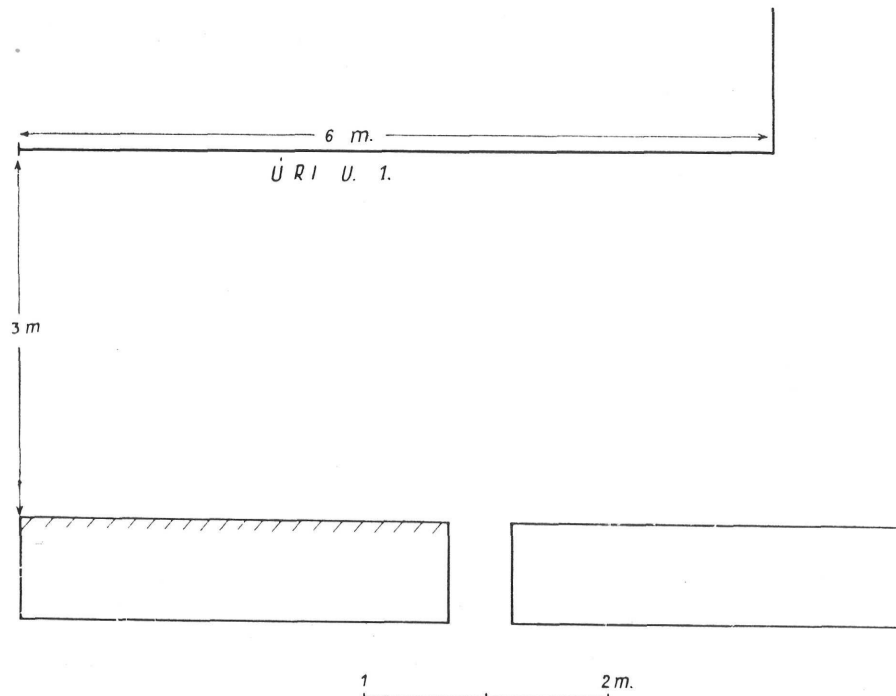
Az út egységes, XIII. század végére, XIV. század elejére tehető kialakítására mutatnak a műemléki helyreállítást megelőző házkutatások eredményei² is. A XIV. században épülnek a mai Úri u. 4., 6. alatt feltárt lakóházak. Úri u. 8., Úri u. 24., 31., 34., 36., 37., 38., 48—50. sz. épületek. Az Úri u. 41. sz.³ épület

¹ Nagy L.: Óskori telepnyomok a budai várhegyen. Arch. Ért. 1952. II. f.

² A budai vár házainak 1957. évi műemléki kutatásai. Bud. Rég. XIX. 301—365.

³ Gerevich L.: Gótikus házak Budán. Bud. Rég. XV.

ÚRI U. 1. SZ. HÁZ ELŐTTI KUTATÓÁROK RÉTEG METSZETE

Jelmagyarázat

- ① Aszfalt és alapozása
- ② Épülettörmelékes barna föld
- ③ Pertyés agyag
- ④ Köves út
- ⑤ Agyagsáv
- ⑥ Szikla

2. kép. Vízvezeték-árok helyszínrajza és metszetrajza
Lage des Grabens der Wasserleitung

feltárásánál, a ház északi tűzfalában XIII. századi falrészletek kerültek elő, melyeknek pontos alaprajzi elhelyezkedése azonban még nincs tisztázva. A XIII. századi épületet az 1300-as években nagyobb szabású palotává alakítják át az utca vonalának megfelelően.

Kapisztrán tér. A Mária Magdolna-templom északi kápolnájának helyreállításánál az építkezést megelőzően kutatás folyt. A feltárás során a kápolna É-i falának homlokzatára húzott kutatóárokban a tér modern útburkolata alatt épülettörmelékes barna földréteget kaptunk. A réteg vastagsága 60 cm. Alatta 90 cm mélységben agyagba döngölt kavicsos út húzódott, a kápolnafal szintje alatt. A kavicsos réteg vastagsága 12 cm. Az út alatt vörössárga agyagos (márgás) réteg húzódik. Ebben a rétegben már bolygatás nem látszik. Az út felületét az északi kápolna Ny-i sarkára húzott kutatóárokban is megkaptuk. Ezen a területen az út a sziklaszint emelkedésének megfelelően emelkedett és a mai útburkolat alatt 60 cm-re helyezkedik el. A csatornázási munkánál tett észrevételek hitelesítésére az eredeti csatornázási árokkal párhuzamosan futó (1. sz.) kutatóárkot húztuk. Az árok É-i sarkában a mai szint alatt 65 cm mélységben jelentkezett a kavicsos út (1. kép, B—B metszet; 6. kép). Az út alatt barna humuszréteg volt kis kövekkel, alatta pedig szikla. A sziklafelszín igen mállékony volt. Az út az árok É—Ny-i oldalán mutatkozott. Az árok D-i oldalán az útnak megfelelő mélységben egy kőhulladékos sáv húzódik a Mária Magdolna-templom irányába. A 10—15 cm vastag kőhulladékos réteg a barna humuszon fekszik s így azt a legkorábbi középkori kultúrrétegnek tekinthetjük. Valószínűleg a templom első építési periódusának kőfaragó hulladéka lehet. A kőfaragó hulladékos rétegen újkori anyaggal kevert középkori réteg húzódik. A rétegben igen sok állatsont és épülettörmelék került még elő. Az érintetlen középkori felső rétegek hiánya azt mutatja, hogy e területen még a XVII. században részleges tereprendezés volt.

A Kapisztrán teret K—Ny-i irányban átszelő csatornázási árokban is megtaláltuk megszakításokkal az utat. Az út ezen a szakaszon K-i irányban enyhén lejt (1. kép, C—C metszet). Az út rétegvizsgálatai hasonlóak mint a korábban megfigyelt út esetében. Ezek alapján azt az Úri utcában megfigyelt út folytatásának tekinthetjük. Az út iránya K—Ny-i lehet. Szélességét meghatározni nem sikerült. A templom területén húzott É—D-i keresztárokban, mely a barokk épület É-i falán túl a víztárlóig terjedt, az út nem mutatkozott. Itt az út mélységében egységesen, a XVI—XVII. században bolygatott réteget kaptunk.

Az út szélességét meghatározni a teret É—D-i irányban átvágó kutatóárok eredményei alapján lehetne.

I. Petermann bíró utca. A Kapisztrán téri K—Ny-i irányú csatornázási árok folytatásában, a Petermann bíró utcában a mai szint alatt 56—70 cm közötti mélységben sziklafelszín mutatkozott. A sziklaszín felülete sima, lejtárt volt. A szikla mélyedéseiben itt is megtaláltuk az agyagba ágyazott kavicsokból készült középkori út maradványait. A kavicsos út alatt a sziklafelszín az árok déli oldalán megszakadt. A szikla vizsgálatánál az egyes tömbök oldalán éles, hasított felületeket találtunk. Ez a tény kőbányászásra engedett következtetni. Az egyik tömbnek három oldalán mutatkozott hasított felület, alján 5 cm-es alá-vágást találtunk (7. kép). A kőfejtésre utaló eme maradványok alapján arra gondolhatunk, hogy a vár legkorábbi épületeinek kőanyagát helyben bányászták. A fejtésnél csak a keményebb édesvízi mészkő-ereket termelték ki. A felületről kiinduló tömbös fejtésből eredő mélyedéseket még az út építése előtt töltik be. A töltés korának meghatározása döntő adatokat szolgáltatott a „kőbányászás” megszűnésére és az út létesítésének idejére (1. kép, E—E metszet). A modern úttest alatt vegyes újkori és középkori anyagot kaptunk. A középkori és újkori réteg nem volt szétválasztható hasonlóan a Kapisztrán téri rétegekhez. Az út felületén közvetlenül XV—XVI. századi kerámia került elő, ami az út használatának korát ebben az időben igazolja. Alatta a mai szinthez viszonyítva a Bécsikapu tér ÉNy-i sarka felé emelkedő kavicsos utat kaptunk. Az út felülete a Bécsikapu tér felé rosszabbodott (8. kép). A kavicsok világosabb szürkés agyagba voltak beágyazva. Az út alatt egységesen barna kevert földet kaptunk. E réteg anyagában sok állatsont, vasdarabok⁴ és XIII. századi kerámia került elő, köztük bekarcolt vonaldíszítésű palackok, fazekak és bögrék. A fehéráruval együtt (kb. az anyag 40%-a) ausztriai eredetű sötét szürke fazék és fedő, mécses tál, 2 db mázas kályhacsempetöredéke került elő, kevés habarcs, tégladarab és patics (9, 18—20. kép). A feltöltési anyag összetétele és kora azt mutatja, hogy XIII. századi település szeméttanyagával kerül az üreg betöltésre a XIII. sz. végén, XIV. század elején. Ez a tény az út keletkezésének idejét is a XIV. század elejére határozza meg.

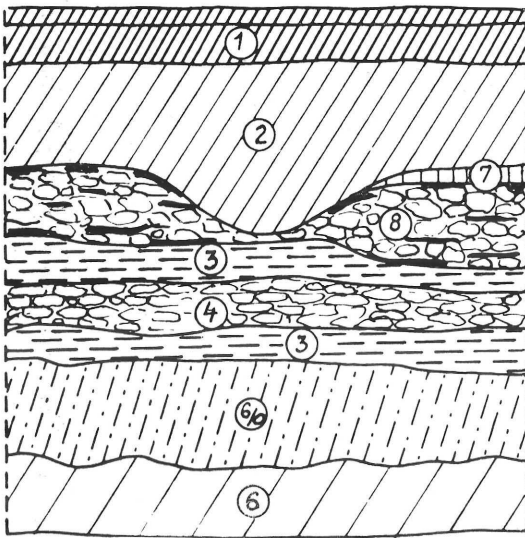
Bécsikapu tér. Hasonló rétegvizonyokat észleltünk a Bécsikapu téri csatornázási és kutatóárokban is (1. kép, H—H metszet). A Bécsikapu téri árokban a mai szint alatt É-i irányban lejtett a kavicsos út. Felülete és kora a korábbi útszakaszokhoz kapcsolja (10, 19—20. kép).

Az eddigi kutatások alapján tehát megállapíthatjuk, hogy a feltárt kavicsos út a város legrégebbi kövezett középkori útja. Felette későbbi középkori utat nem találtunk. Keletkezésének korát a leletanyag alapján a XIV. század elejére tehetjük.

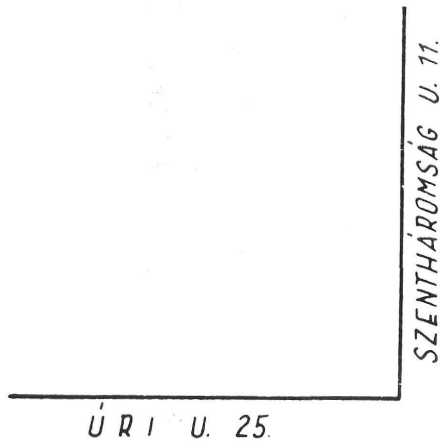
Az azonos rétegvizonyok és kiképzés alapján a megvizsgált helyek útjait egy egységes, nagyméretű „városrendezési” munkának kell tekintenünk.

⁴ Az előkerült csontanyag vizsgálatát Bökönyi Sándor, a vasanyag feldolgozását Zoltay Endre végezte. Jelentésük ugyanebben a kötetben.

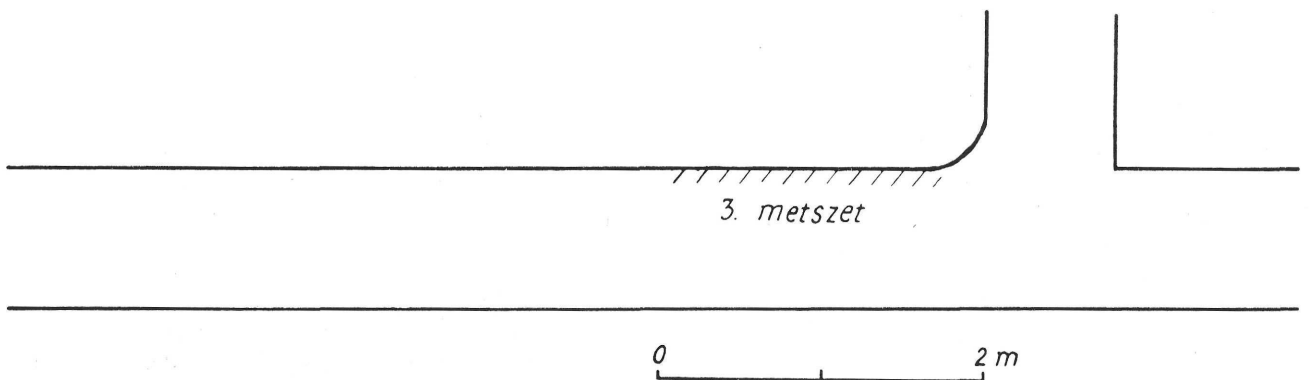
3.

- ① Aszfalt és alapozása
- ② Épülettörmelékös barna föld
- ③ Pernyés agyag
- ④ Köves út
- ⑤ Sziklatörmelék (mállott)
- ⑥ Szikla
- ⑦ Világos kőporos réteg
- ⑧ Törmelékös, köves égesréteg

3. kép. Köves út részlete az Úri u. és a Szentháromság u. sarkán
 Teil der gepflasterten Strasse an der Ecke der Úri-Gasse
 und der Szentháromság-Gasse

4. kép. Köves út részlete az Ūri utca és Szentháromság u. sarkán

Teil der bepflasterten Strasse an der Ecke der Ūri-Gasse und der Szentháromság-Gasse

A Tánacsics Mihály utcában, az ún. „Vörös sün-ház” K-i oldala mellett, a Csatornázási Művek által kijelölt árokban — de azok munkáját megelőzve — végeztünk kutatást, mely mintegy 6 m hosszú szakaszra terjedt ki (11. kép). A modern járda felszínétől 84 cm mélységben korábbi út burkolatát találtuk meg, melynek anyaga agyagos földbe ágyazott kisebb-nagyobb folyami kő volt (12—13. kép). Az út feletti feltöltésben legfelül herendi porcelán töredéke, mélyebben holicsi fajánsz, török kályhaszem és XVII. századvégi, belül mázas cserépedény-töredékek kerültek elő. Közvetlenül az út burkolata felett XV. századi edénycserép darabok kerültek elő (23. kép). Hasonló töredékeket találtunk az útburkolat kövei között vasszeg és lópatkó töredékeinek társaságában.

Részben a felső útburkolatréteg kövei között, részben a felső sor alatt, sok formátlan vasrög került elő, melyek — valószínűleg — az útra nehezedő nyomástól a kövekkel szorosan összepréselődtek. A vas-hulladékok eredetének eldöntésére a vegyvizsgálat hivatott. Valószínűleg az útra kiöntött hulladékkal kerültek a kövek közé.

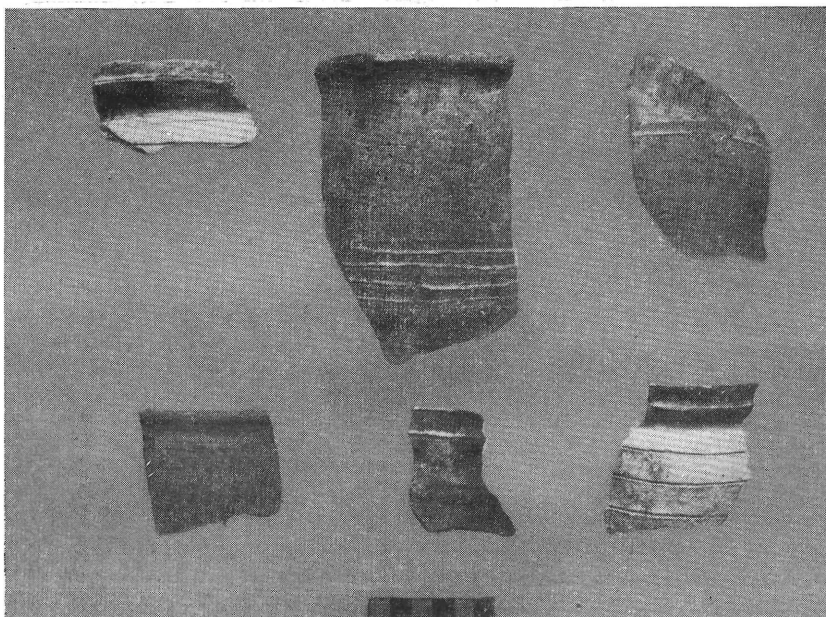
Az út vastagsága 10 cm volt, alatta 3 cm vastag iszaplerakódás után újabb, 9 cm vastag kövezés következett. Ennek a korábbi útnak apróbb kövei erős, meszes habarcsba voltak ágyazva. Ez az út a feltárt szakaszon nem tartalmazott semmi leletanyagot és az előzőnél megfigyelt vasrögök sem fordultak elő kövezésében.

Ez után az útburkolat után 5 cm vastag iszapréteg alatt, apróköves, erdei humusszal kevert természetes talaj következett, melynek lejárt felülete volt és a felületén leletanyag került elő. Igaz, a leletanyag eléggé jellegtelen és meghatározhatatlan korú edényfaltöredékekből, tetőcserép darabkákból és egy állati szarvtöredékből állott, jellegében azonban emberi település hulladékának mutatkozott és alapot adott annak megállapítására, hogy a vári település kezdetén a természetes földön jártak és az utak kikövezése csak később következett be.

A feltárt útszakasz D-i végződésénél egy sziklacsonk lecsiszolt felülete simult a legfelső útburkolat felszínéhez. A szikla oldalánál a rétegek megsüppedését észleltük (14. kép), tehát az út burkolatának megújítását az is szükségessé tette, hogy a terheléstől lesüllyedt útból kiálló sziklákat eltüntessék.

Megfigyeléseink alapján tehát az alábbi következtetéseket vontuk le:

A várhegyi település kezdetén a kiirtott erdő talaján jártak, melyből helyenként szikladarabok állottak ki. Az épülő település lassan kijelölte az utcák helyét, melyeken ezentúl a forgalom lebonyolódott. Ezeknek az utcáknak a talaja a rendszeres nyomástól megsüppedt, és a talajból a szikladarabok egyre magasabban és egyre zavaróbban állottak ki. A kocsik és lovak által állandóan felszántott utak esőzések alkalmával sárosak

5. kép. Leletanyag az Úri u. és a Szentháromság u. sarkán az út feletti égett rétegből

Fundmaterial an der Ecke der Úri- und der Szentháromság-Gasse aus der gebrannten Schicht über der Strasse

6. kép. Középkori kavicsos út a Kapisztrán téren

Mittelalterliche Schotterstrasse am Kapisztrán-Platz

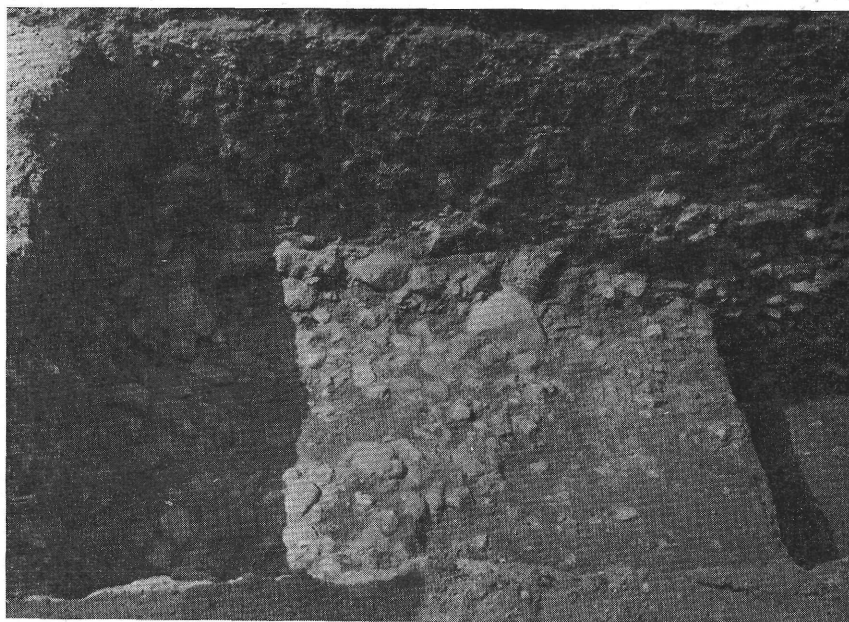
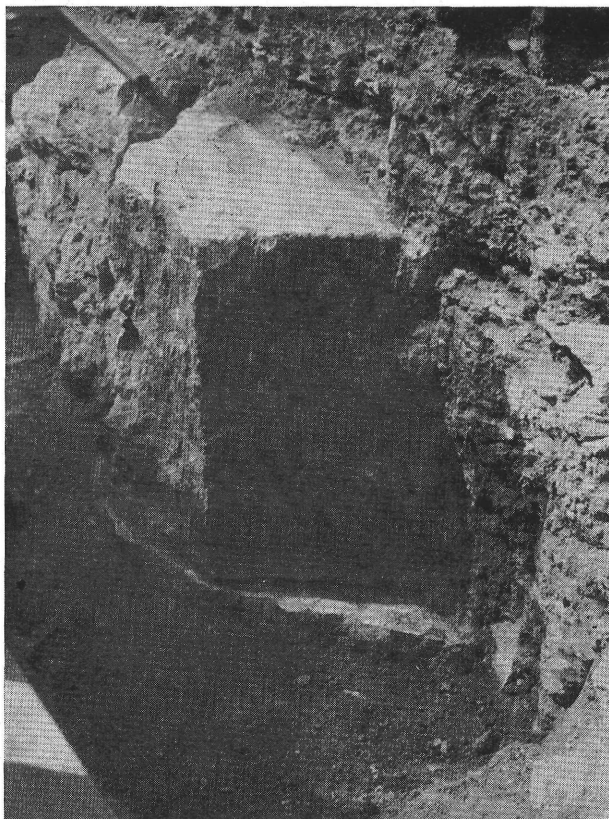
voltak és nehezítették a közlekedést. Felmerült tehát az épített út igénye. Ezen az útszakaszon, megfigyeléseink szerint sohasem volt kockakő burkolat, csupán folyami kavics, mely utat a XV. században megújították.

Az út folytatása a csatornázók árkanak Hess András tér 2. sz. telek előtt ásott szakaszában metszetben mutatkozott. A domonkosok Szt. Miklós templomának tornya mellett, ettől É-ra a csatornaárokra merőleges, K—Ny-i irányú kutatóárkot ástunk (11. kép), melyben több rétegű útburkolatot találtunk. A kutatóárok 3,30 m mélységben még nem érte el a sziklát. Itt tehát egy mély sziklagödörre bukkantunk, melynek feltöltésében a kiásott mélységig edénytöredékek voltak, tehát a gödör mesterséges feltöltés jelét mutatta. A kiásás ezen határát a kényszerűség szabta meg, ugyanis a Csatornázó Vállalat munkáját befejezve elvonult és az úttestet a forgalomnak vissza kellett adni. Miként mellékelt metszetrajz mutatja (15. kép), 3,30 m mélységig 18 feltöltési réteget tudtunk megkülönböztetni. A feltöltés rétegeinek értékelése a következő:

A Hess András tér 2. sz. telken 1945 előtt álló iskolaépület téglafala alatt kőalapot találtunk. A kőalap részletesebb vizsgálatát ezúttal a kutatás leletmentő jellege miatt elvégezni nem tudtuk, annyit azonban megállapítottunk, hogy a modern felszíntől 68 cm mélységben feltárt folyami kavicsból készült útburkolat (I) szorosan simul az épületfalhoz. Feltehető, hogy a modern iskolaépület korábbi falmaradványokat használt

7. kép. Kőbányászás maradványai
a Petermann bíró utcai csatornázási árokban

Reste vom Steinbruch im
Kanalisationsgraben der Petermann bíró Gasse

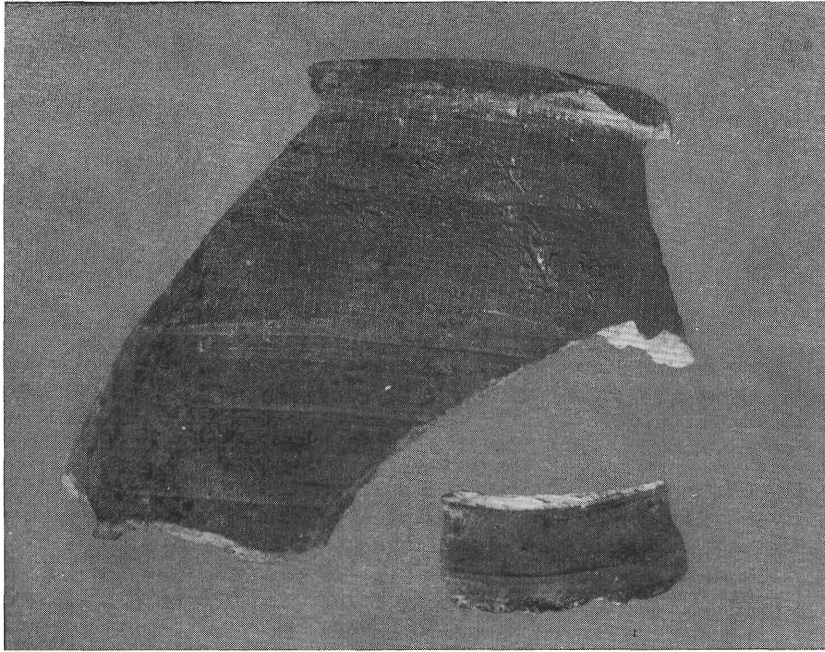

8. kép. Petermann bíró
utcában feltárt középkori út
részlete

Teil der in der Petermann
bíró Gasse aufgedeckten
mittelalterlichen Strasse

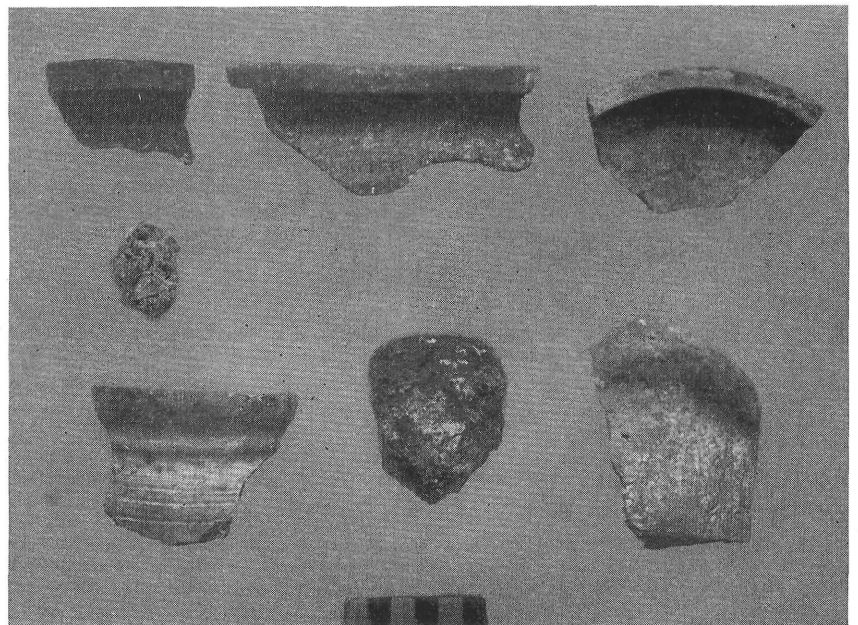
fel alapozás céljára. Az említett út (I) szintje felett vastag kőfaragó-törmelék feküdt (ténylegi mészkőből). Az út (I) aprószemű folyami kavicsból készült, 12 cm vastag volt és az épületfaltól 1,56 m távolságig gyalogjárót alkotott. Ettől kezdve 65 cm hosszú lejtéssel ereszkedett le az úttest 18 cm-rel alacsonyabban fekvő szintjéig. Ily módon biztosították az esővíz elvezetését a ház falától.

Az I. számú — tehát legkésőbbi — út alatt még két rétegben találtunk utat, melyeket a kiásás sorrendjében, tehát felülről lefelé II., illetve III. sorszámmal jelöltünk.

9. kép. Petermann bíró utcában a középkori út alatt előkerült leletanyag

In der Petermann bíró Gasse unter der mittelalterlichen Strasse zum Vorschein gekommenes Fundmaterial

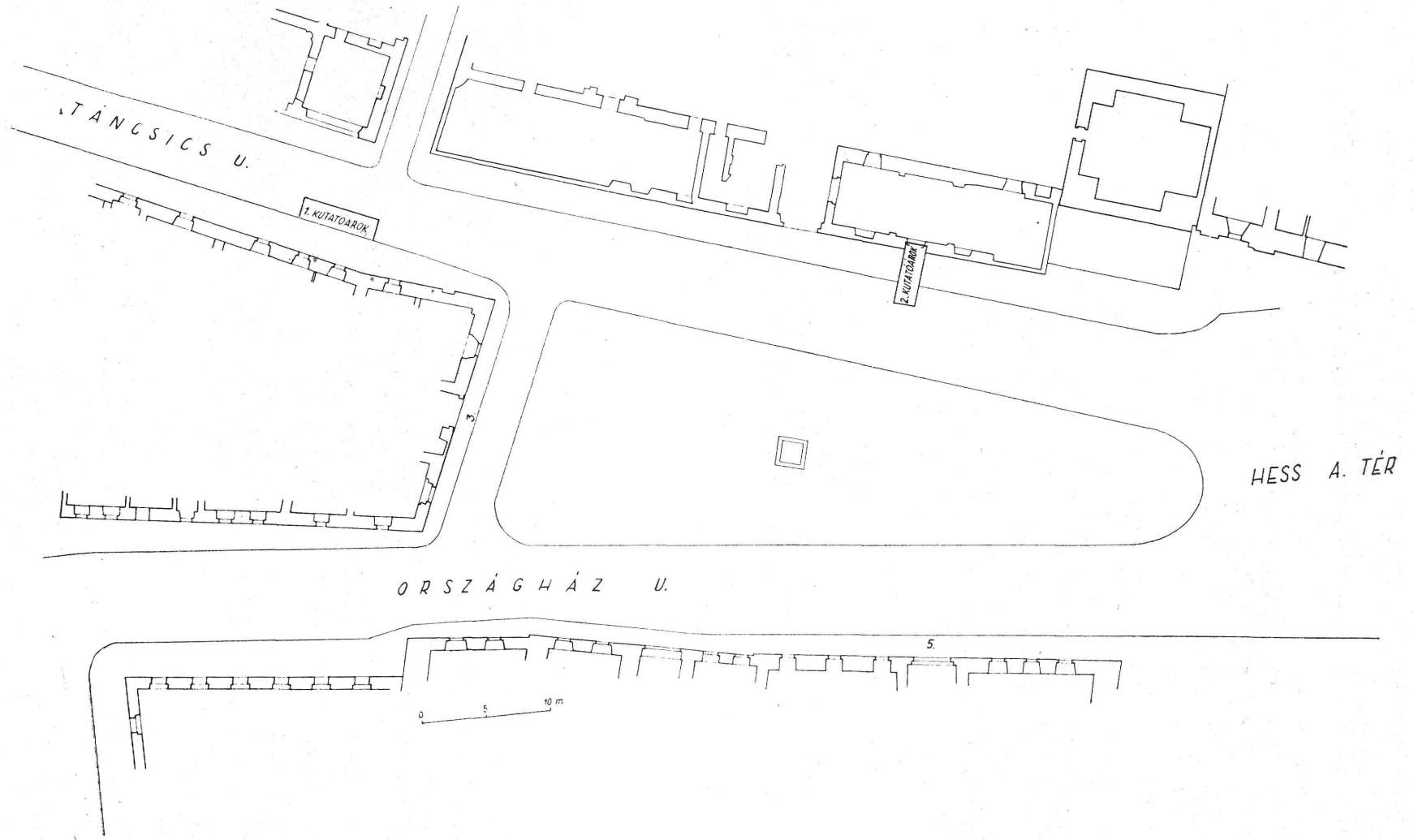

10. kép. Leletanyag a Bécsikapu térről
Fundmaterial von der Bécsikapu-Platz

Az I. és II. út között 10 cm vastag földréteg húzódott, leletanyag nélkül, melynek szélessége a gyalogjáró és az úttesthez csatlakozó részü alatt még nagyobb volt (14 cm). Az út II. és III. rétege között az úttest területén nem volt föld, bontása közben azonban az út két rétege mégis jól elvált egymástól, ami arra mutat, hogy a két alsó útburkolat készítése között nem sok idő telt el. A II. számú burkolat köveinek lerakása a III. számú út hiányosságainak kijavítását célozta. A II. számú út készítése alkalmával erősen megemelték a járda szintjét, és ezzel növelték az úttest felé a lejtőt. Valószínűleg tapasztalták, hogy az esővíz a ház tövébe csurgott.

Az utak anyagában talált leletek a következők (21—22. kép): A legkorábbi (III.) rétegből XIII. századi és őskori cserépedények töredékei kerültek elő. A korban ez után következő (II.) útból XIV. századi peremtöredéket találtunk. A legkésőbbi (I.) útban több XIII. századi edénytöredék volt.

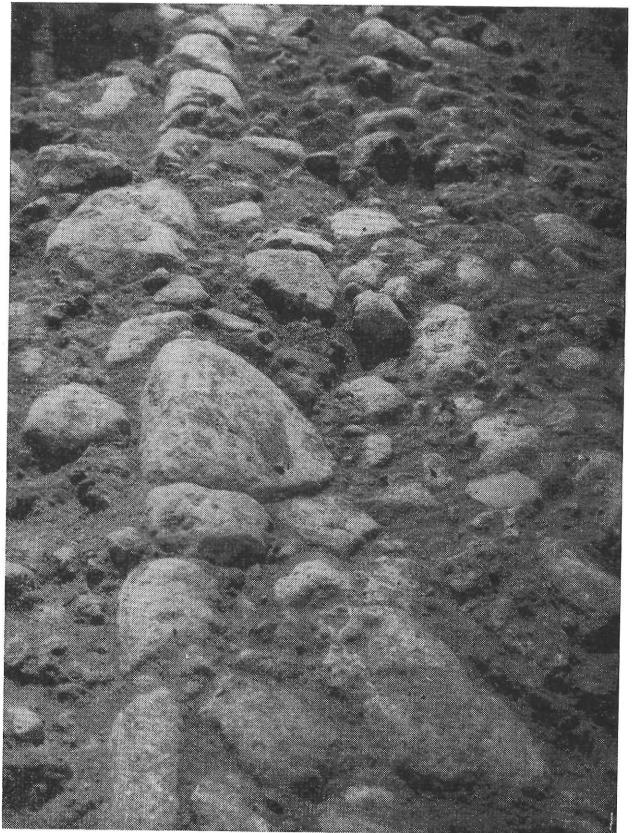
A három út alatt, különböző mélységekben, 3 rétegben találtunk kőfaragó-törmelék (8., 10., 17. számú réteg) (15. kép). A 10. számú kőfaragó-rétegben leletanyag is volt: XIII. századi fazék és auszt-

11. kép. A Táncsics Mihály utcában és a Hess András téren végzett kutatások helyszínrajza
Übersichtsplan der Forschungen im Táncsics Mihály Gasse und Hess András-Platz

12. kép. Útburkolat
a Táncsics Mihály utcából
Strassenpflaster aus der
Táncsics Mihály-Gasse

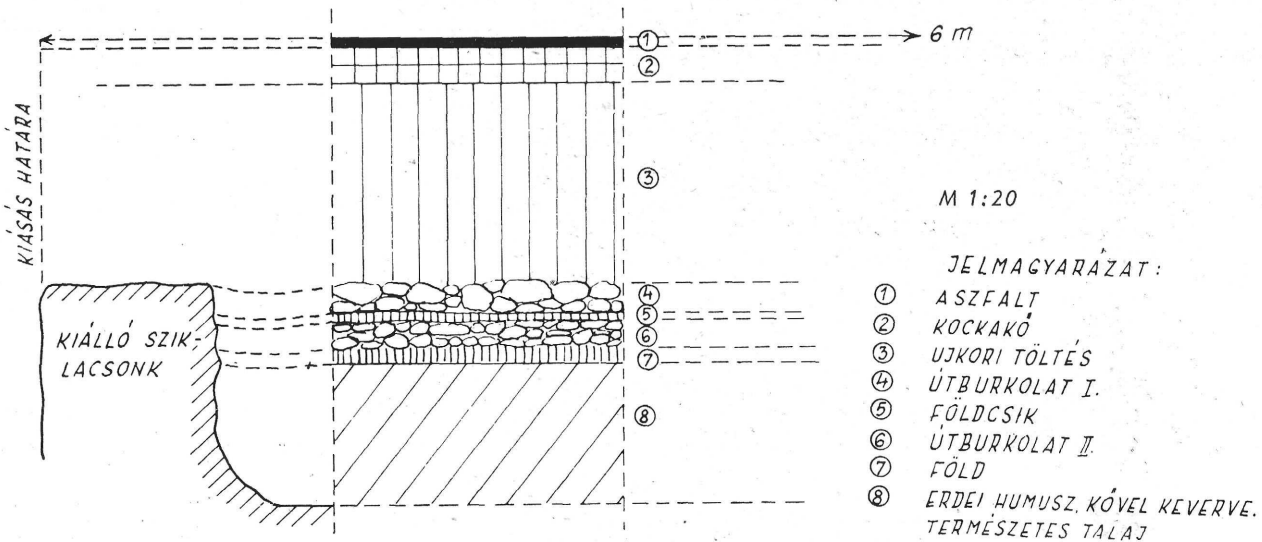

13. Útburkolat a Táncsics Mihály utcából
Strassenpflaster aus der Táncsics Mihály-Gasse

riai grafitos olvasztótégely töredékei. A kőfaragó-törmelék egy-egy rétege nyilvánvalóan építkezésekből ered. Az egyéb rétegekkel és a belőlük származó leletanyaggal való összehasonlítás révén bizonyos relatív kronológiát nyerünk az alábbiak szerint:

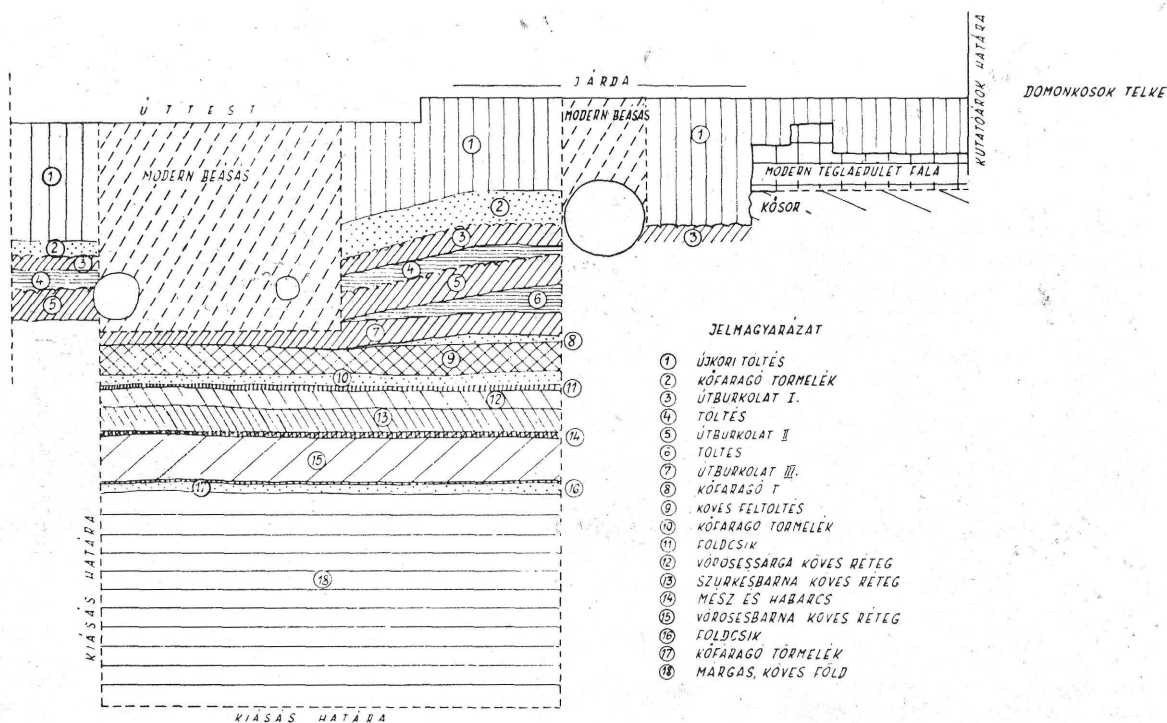
A kőfaragásból eredő törmelék rétegek az útburkolatok alatt kerültek elő, tehát az utakat az építkezések befejezése után készítették (kivételt képez a legvastagabb kőfaragó-réteg, az I. sz. út felett. Minthogy azonban a legfelső utat a legutolsó középkorban használt útnak tartjuk, a felette elhelyezkedő kőfaragó-törmelék

KÖZÉPKORI ÚT TÁNCICS MIHÁLY U. „SŰNHÁZ” MELLETT

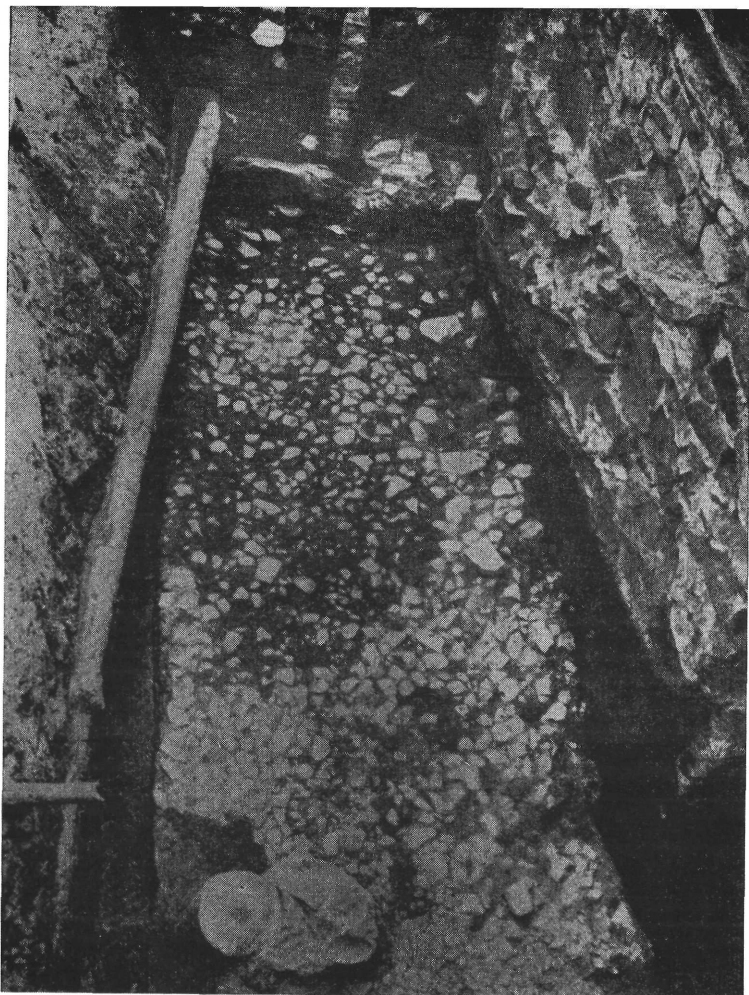

14. kép. Rétegrajz a Tancics Mihály utcában feltárt kutatóárok Ny-i oldalán
Westliches Profil des in der Tancics Mihály-Gasse freigelegten Forschungsgrabens

KÖZÉPKORI ÚT A HESS ANDRÁS TÉR 4. SZ. ELŐTT

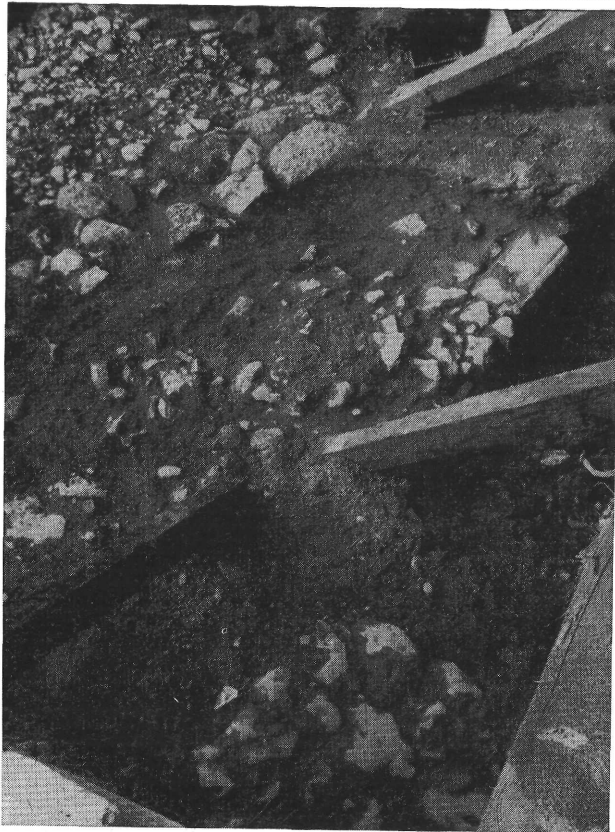

15. kép. Rétegrajz a Hess András téren feltárt kutatóárok É-i oldalán
Nördliches Profil des am Hess András-Platz freigelegten Forschungsgrabens

16. kép. Középkori út Magdeburgból
(XII. sz.)

Mittelalterliche Strasse aus Magdeburg
(12. Jahrhundert)

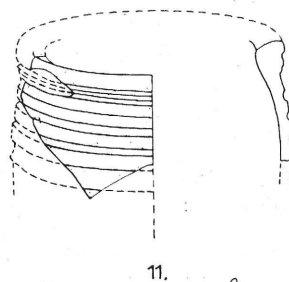
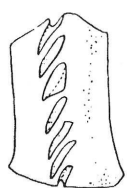
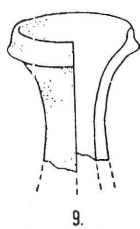
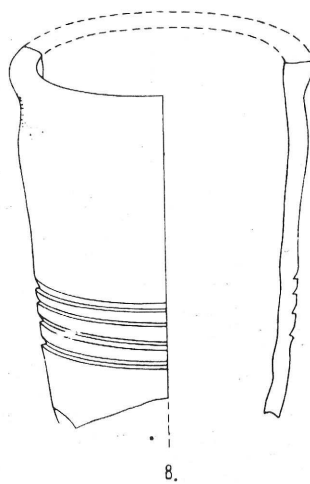
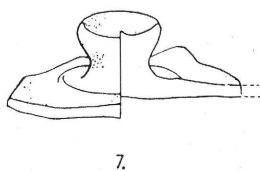
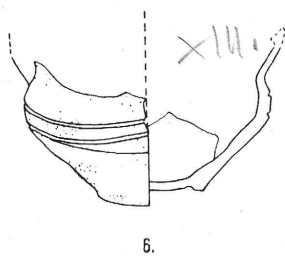
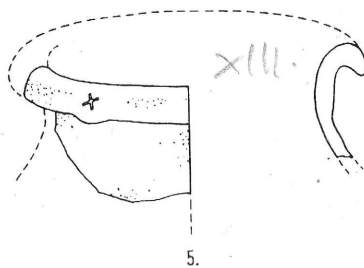
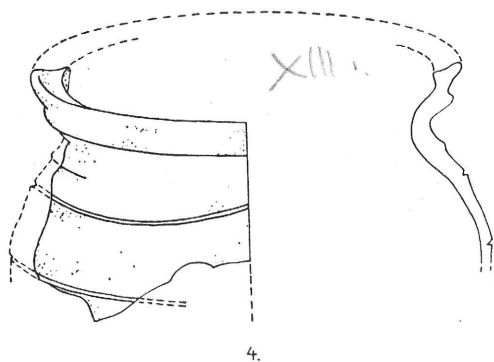
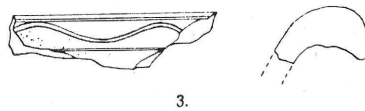
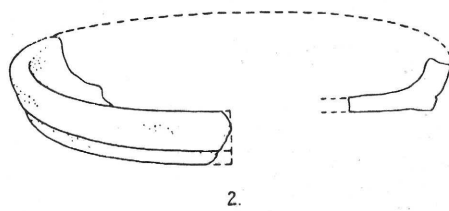
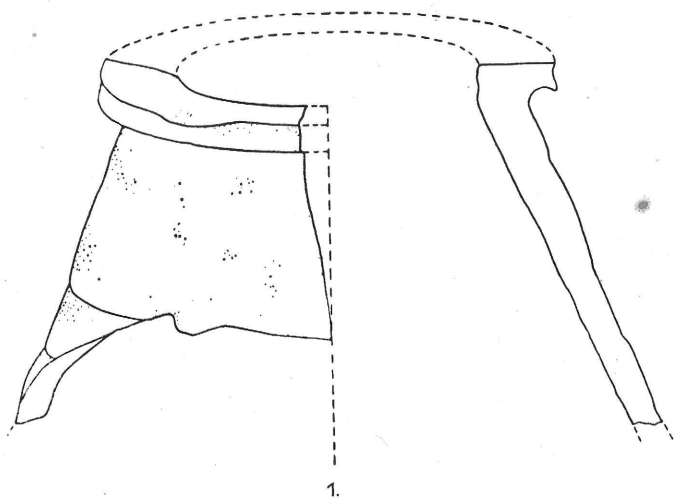
17. kép. Középkori út a Hunfalvy utcában
Mittelalterliche Strasse in der Hunfalvy-Gasse

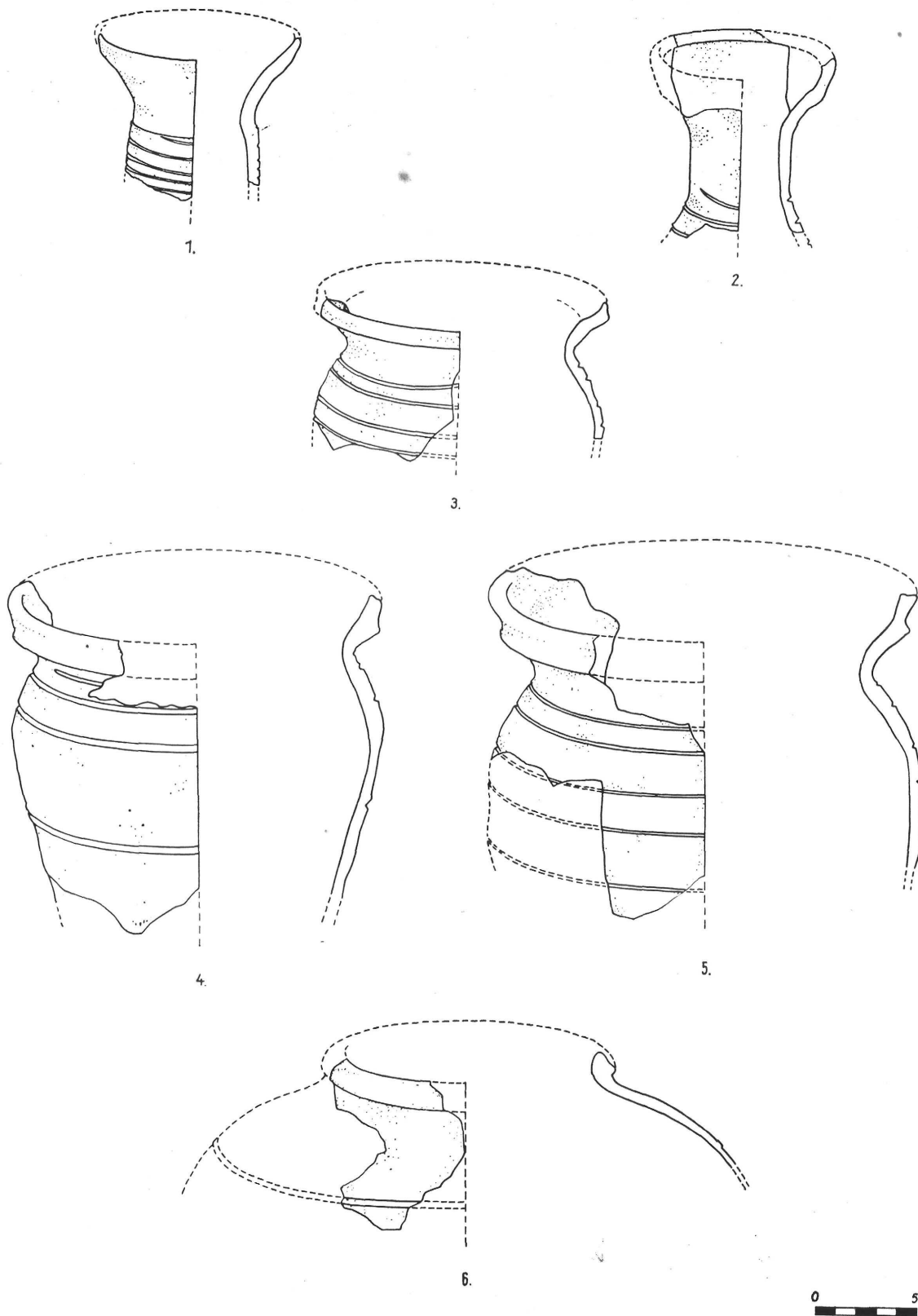
18. kép. Leletanyag:

1. Petermann bíró u. 1. árok út alatti töltési réteg M : 60 cm
2. Petermann bíró u. 1. árok út alatti töltési réteg. M : 60 cm
3. Petermann bíró u. 1. árok út alatti töltési réteg. M : 60 cm
4. Petermann bíró u. 1. árok út alatti töltési réteg. M : 60 cm
5. Petermann bíró u. 1. árok út alatti töltési réteg. M : 60 cm
6. Petermann bíró u. 1. árok út alatti töltési réteg. M : 60 cm
7. Petermann bíró u. 1. árok út alatti töltési réteg. M : 60 cm
8. Szentháromság és Űri u. sarok vízcső árok. Űt feletti égett rétegből
9. Petermann bíró u. 1. árok út alatti töltési rétegből
10. Petermann bíró u. 1. árok út alatti töltési rétegből
11. Petermann bíró u. 1. árok út alatti töltési rétegből

Unter der mittelalterlichen Pflaster zum Vorschein gekommenes Fundmaterial aus der Szentháromság Gasse, Petermann bíró Gasse

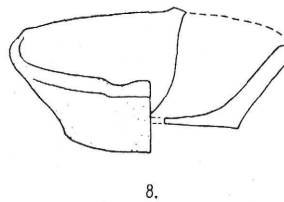
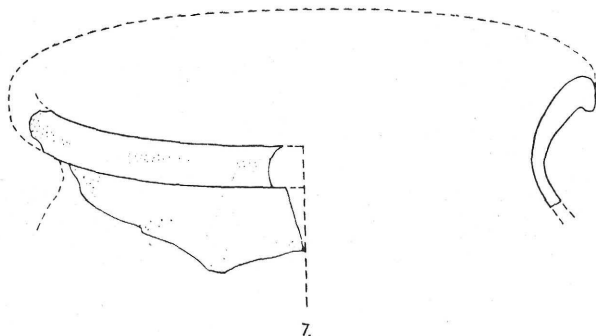
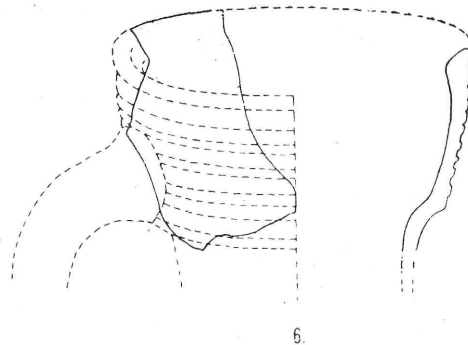
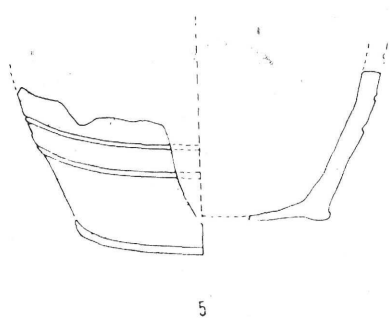
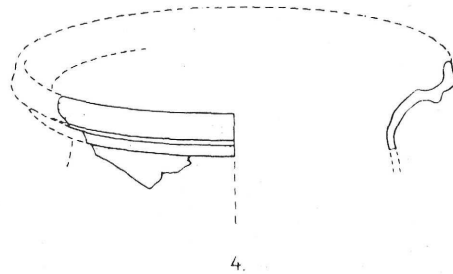
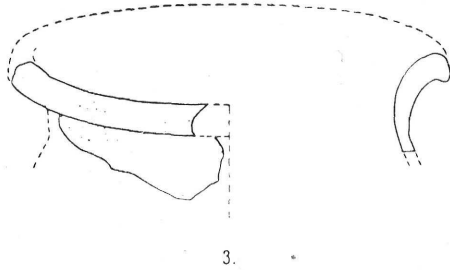
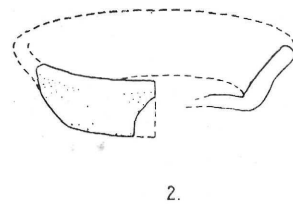
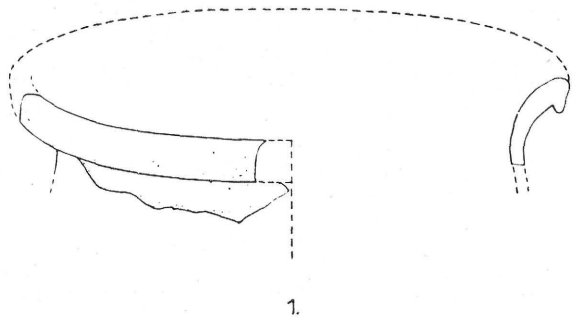

18. kép

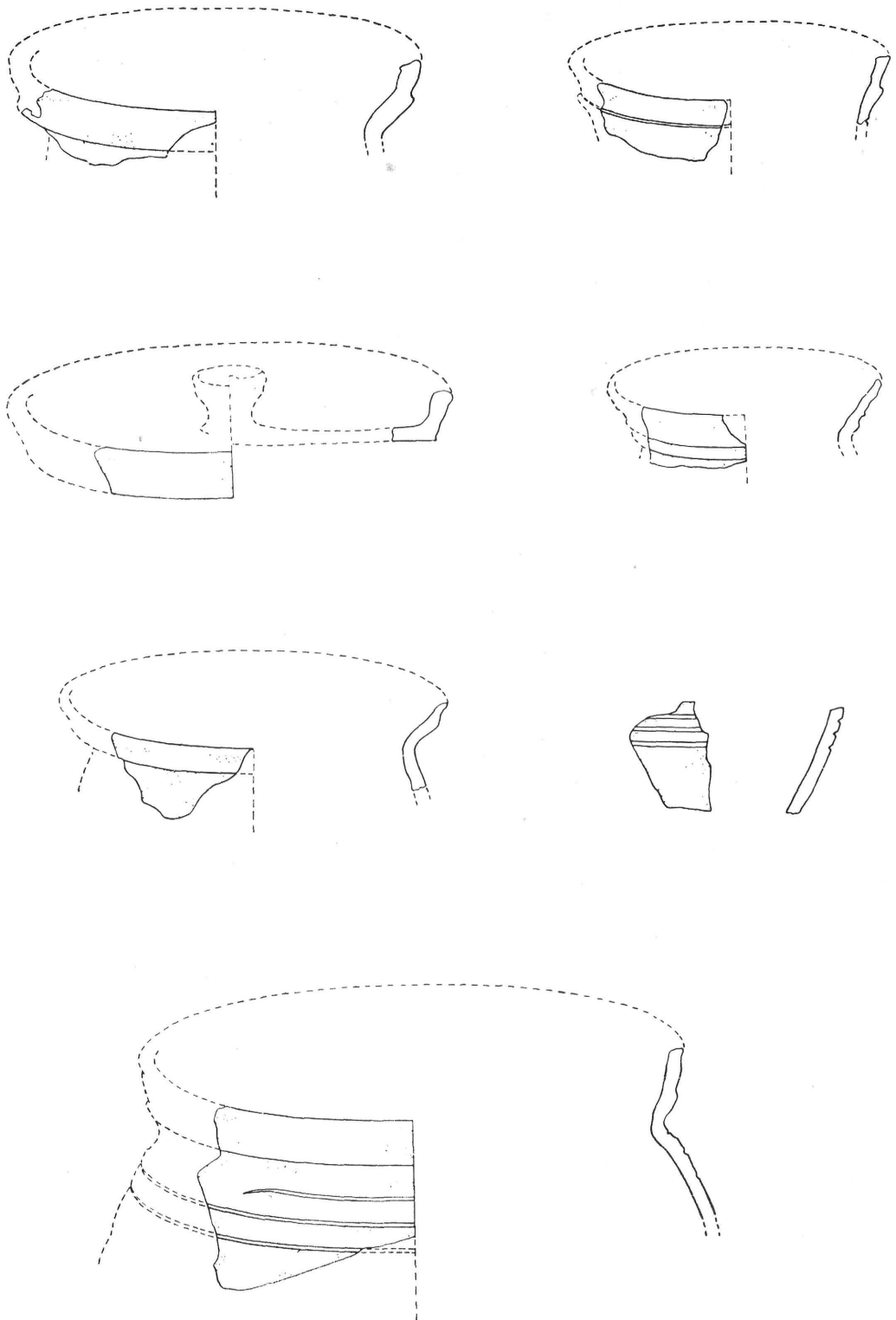
19. kép. Leletanyag: 1. Bécsikapu tér 1. árok É rész kövezés alatti feltöltési réteg M : 180 cm 2. Petermann b. u. 1. árok út alatti feltöltési réteg 3. Bécsikapu tér 1. árok út alatti réteg M : 125 cm 4. Bécsikapu tér csat. árok M : 220 cm 5. Bécsikapu tér csat. árok M : 220 cm 6. Bécsikapu tér 1. árok É-i rész kövezés alatti feltöltési réteg. M : 180 cm

Unter der mittelalterlichen Pflaster zum Vorschein gekommenes Fundmaterial aus der Petermann bíró-Gasse, Bécsikapu Platz

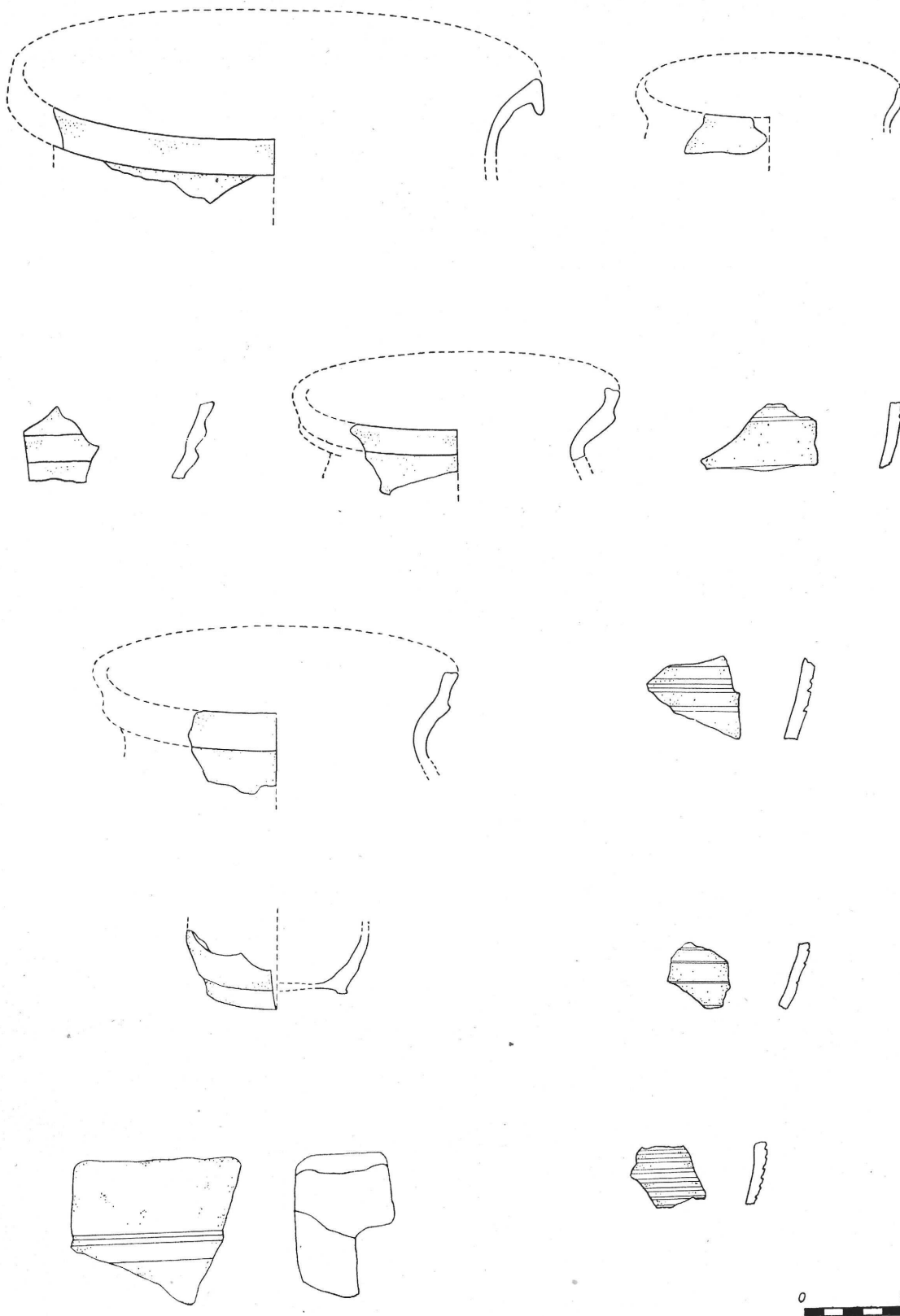

20. kép. Leletanyag: 1. Petermann bíró u. 1. árok. M: 70 cm 2. Bécsikapu tér 1. árok út alatt. M: 160—170 cm
 3. Petermann bíró u. 1. árok. Út alatt. M: 180—220 cm 4. Bécsikapu tér 1. árok É-i szakasz. Kövezés alatt. M: 170—200 cm
 5. Bécsikapu tér 1. árok. M: 120 cm 6. Bécsikapu tér 1. árok É-i szakasz. Kövezés alatt. M: 150—170 cm 7. Bécsikapu
 tér 1. árok É-i szakasz. Kövezés alatt. M: 180 cm 8. Bécsikapu tér 1. K. vége csat. árok M: 220 cm

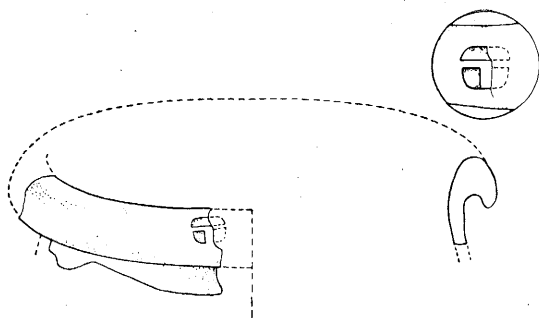
Unter der mittelalterlichen Pflaster zum Vorschein gekommenes Fundmaterial aus der Petermann bíró-Gasse,
 Bécsikapu Platz

21. kép. Kerámia töredékek a Hess András téren feltárt kutatóárokából
 Keramische Bruchstücke aus den am Hess András-Platz aufgedeckten Forschungsgraben

22. kép. Kerámia töredékek a Hess András téren feltárt kutatóárkokból
 Keramische Bruchstücke aus den am Hess András-Platz aufgedeckten Forschungsgraben

23. kép. Kerámia töredék a Tánácsics Mihály utcában feltárt kutatóárokából

Keramische Bruchstücke aus den in der Tánácsics Mihály-Gasse aufgedeckten Forschungsgraben

már az újkori építkezések maradványának tartjuk). A kőfaragó-rétegek az árok É-i és K-i oldalain vastagabban voltak, az árok D-i és Ny-i oldalai felé pedig elkeskenyedtek, illetőleg megszűntek, ami azt jelenti, hogy a kőfaragó munka a toronytól É-ra, a kolostor épületénél folyt. A 17. és a 10-es számmal jelölt kőfaragó-rétegek között, a 14-es számmal jelölt réteg 4 cm vastag meszes habarcs, szintén az építkezés eredménye. A legalsó (17.) kőfaragó réteg felett vékony humuszcsík (16. réteg) húzódik, ugyancsak négy réteggel feljebb (11. számú réteg), újabb keskeny humuszcsík látható. E felett helyezkedik el a második (10. számú) kőfaragó-réteg. Gyakorlatilag annyit jelenthet, hogy a helyszínen dolgozó kőfaragók munkájában bizonyos szünet állott be, illetőleg a kőfaragók az épület más részén folytatták munkájukat. Ezek a feltételezések csak a kolostor feltárása után nyerhetnek megerősítést. A 16. számú rétegben talált vasszeg, a 14. számú meszes habarcs rétegében talált tetőcserép-töredékek a kőfaragó munka után a kőműves, ács és tetőfedő munkálatok nyomait mutatják. A második humuszcsík után a 10. számú kőfaragó-réteggel jelentkező újabb kőfaragó munkálatok bizonyos alakítás, átépítés következményei lehetnek, ugyanis a felette levő 9. számú rétegben festett vakolatdarabkák voltak, melyek egy meglévő épület vakolatának leverése útján, tehát bizonyos átépítési, javítási munkálatok útján kerültek a földre. A két építkezést nem választhatta el egymástól sok idő, hiszen a leletanyagban mindvégig túlsúlyban van a XIII. századi kerámia és csak kevés XIV. század elejére tehető töredéket találtunk (pl. a II. sz. útburkolatban). Valószínűleg a második építkezés után (XIV. század elején?) került sor a kolostor előtti út kikövezésére.

Már az első kövezésnél tapasztalható bizonyos emelkedés az úttest közepétől a széléig, vagyis a ház faláig. Holl Imre 1960. évben végzett ásátása alkalmával Gyöngyösön, a Szent Orbán-templom Ny-i homlokzatán kibontott gótikus ajtó előtt talált középkori útburkolatot, mely az esővíz elhárítása céljából homorú ívvel csatlakozott az ajtó küszöbéhez.⁵ A domonkosok előtti út lejtése úgy látszik nem felelt meg céljának, mert nem sokkal építése után újabb réteg kavccsal erősítik az utat, a járdának megfelelő szélességben pedig töltéssel emelik a szintet.

Mint látható, a kutatás nemcsak az útra vonatkozóan, de a kolostor építésére vonatkozóan egy-két megfigyeléssel szolgált, melyek a kolostor feltárásának idején jól hasznosíthatók lesznek.

Az egymástól nem nagy távolságban levő két kutatóárokban, a Tánácsics Mihály utcában és a Hess András téren az útburkolatok egymás felett elhelyezkedő rétegeinek száma különböző volt. A Tánácsics Mihály utcában két, egymástól iszapréteggel jól elkülönülő útburkolat volt, ugyanakkor a Hess András téren, a domonkosok kolostora előtt három réteget különböztettem meg. Illetőleg a második réteg a harmadikon szorosan rajta feküdt, csak a gyalogjáró emelkedett meg erősebben a korábbi gyalogjáróhoz viszonyítva. A gyalogjáró megemlése és az úttest burkolatának megújítása nyilván a háztulajdonos szerzetesek munkája, akik épületük érdekében szükségesnek találták az esővíz elvezetését a falaktól. Az utak szintezése sajnálatos módon technikai akadályok miatt nem történhetett meg, ezért a két kutatóárokban feltárt utak rétegeinek egyeztetése nem történhetett meg.

A középkori városok útjainak anyagára, építésének és karbantartásának módjára vonatkozó adatok elég szórványosak, különösen a magyar városokat, de legkiváltkép Budát illetően.

A budai utcák kövezésére utaló történeti forrásanyag hiánya és a jelen kutatásokból előkerült tárgyi dokumentumok arra vallanak, hogy a város útjainak kövezése és karbantartása erősen elmaradt a külföldi városokéhoz hasonlítva. Igaz ugyan, hogy kutatásainkat a várhegyi településnek csak néhány rövid szakaszán eszközöltük, ezeken a helyeken azonban a tulajdonképpeni kövezésnek nyomát sem találtuk. Oly értelemben vett kövezésnek, melyről pl. az olasz városok esetében már a XII—XIII. században hallunk, mely kövezés nagyobb kőlapokat, vagy kockaköveket, egyes esetekben a kőnek és a téglának művészi keverését alkalmazza.⁶ Természetesen elsősorban a főtereket és a főbb útvonalakat kövezték igényesebb módon.

⁵ Holl Imre ásátási dokumentációját az 1960-ban Gyöngyösön a Szent Orbán-templomnál végzett kutatásokról. MTA Régészeti Kutatócsoport adattára.

⁶ Braunfels, W.: Mittelalterliche Stadtbaukunst in der Toscana. 1953. 194.

A budai várhegyen tulajdonképpen csak folyami kavicssal, vagy nagyobb folyami kővel felszórt burkolt utakat ismerünk, melyek mindenhol a kövezés kezdetét jelölik, de amelyet egy idő múlva legalábbis a főbb útvonalakon kőburkolattal cserélnek ki. Bolognában ez történt már a XIII. század közepén.⁷ Párizsban már a XII. században tudunk útkövezésről.⁸ A források adatainak összevetéséből kitűnik, hogy Németország az utak karbantartásában jóval elmarad Olaszország mögött. Németországban, Magdeburgban a közelmúltban tártak fel az óvárosban (Buttergasse) XII. és XIII. sz.-i — a budaihoz hasonló anyagú és szerkezetű kavicsutakat⁹ (16. kép).

A magyarországi városok útjaira vonatkozó legkorábbi adatot Selmezbánya IV. Béla korában szerkesztett jogkönyvében találtuk,¹⁰ ahol bizonyos esetekben örökös híján a halott vagyonából egy részt az utak és a hidak karbantartására kell fordítani.

Pozsony városának számadáskönyvei a XV. század folyamán sűrűn emlegetik a város kövezett utcáit, de egyszersmind az is kitűnik, hogy a XV. század második felében még csak a főbb utcák és a piactér voltak kövezettek és csak a XVI. század közepén vált általánossá a külvárosokban is a kövezés.¹¹ A XV. század második felében Pozsony városa az utak kövezéséhez ún. „Überleger”-eket, kövezőket hozatott Bécsből és Sopronból, mert magának csak 1496-ban van saját kövezője. Az utak tehát az egyszeri lerakás után karbantartás nélkül maradtak. Sopronban ezzel szemben már 1438-ban szerepel a polgármester számadáskönyvében útkövező, akinek az Előkapunál végzett útburkoló munkájáért II. 1/2 tal. den.-t fizetnek.¹²

1472-ben Nagybánya városa piacának kövezésére, Mátyás király engedélyével minden hetivásáros szekér után egy fillér vámot szedett.¹³

A budai jogkönyvben¹⁴ megtaláljuk ugyan az útkövezők („Pflasterer”) említését, minden további rájuk vonatkozó adat azonban hiányzik. Szende Pál¹⁵ feltevését — miszerint az út kövezetének karbantartása a háztulajdonosok feladata lett volna — kutatásaink annyiban támasztják alá, hogy megfigyeltük az útburkolat többszöri megújítását a domonkosok kolostora előtt. Feltehető lenne, hogy a kolostor, mint tehetősebb telektulajdonos, gondoskodott arról, hogy az épület mellett a járószintet megemelje és többször megújítsa, ezáltal az esővizet a ház falától elvezesse. Meg kell azonban jegyeznem, hogy a kutatóárkok közül ez volt az egyetlen, mely a telekhatárig terjedt, és több kutatásra lenne szükség ahhoz, hogy feltevésünket az egész vári lakótelepülés területére általános érvényűnek mondhassuk ki. Annyit azonban megállapíthatunk kutatásaink nyomán, hogy a budai polgárváros útjait a város felépülése, útvonalainak kialakulása után, a XIV. század elején kövezhették ki. Ezek az utak a középkorban mindvégig csak kavicssal burkolt utak maradtak.

Garády Sándor által a Hunfalvy utcában feltárt és a budai külvárosból a vár felé vezető út, a kövei között talált leletanyag tanúsága szerint késő középkori (XV—XVI. sz.). Burkolata már nagyobb kövekből készült, alapozása is erősebb, mint a vár területén talált utaké (17. kép). Az út széle durván faragott nagy kövekkel volt kirakva.¹⁶ Nagy, lapos kövekből készült útburkolattal a vár területén csak a török korban találkozunk először.^{17—18}

⁷ Braunfels, W.: i. m.

⁸ Schultz, A.: Das häusliche Leben der europäischen Kulturvölker. 1903, 69.

⁹ Nickel, E.: Ein mittelalterlicher Hallenbau am alten Markt in Magdeburg. 1960.

¹⁰ Selmezbánya IV. Béla király korában szerkesztett városi és bányajogkönyve. *Wentzel*: Árpád kori újkönyvtár. 3, 207, 1 §.

¹¹ Ortway T.: Pozsony város története II/1. 367.

¹² Házi, J.: Sopron szabad kir. város története II/3. 86.

¹³ Nyáry, A.: A modenai Hyppolyt codexek. Századok, 1874. 5.

¹⁴ Mollay K.: Das öfner Stadtrecht. 1959. 105.

¹⁵ Szende P.: Magyar városok a középkor végén. Huszadik Század XIII. 1912. 689.

¹⁶ Garády S.: Jelentés az 1936—42. évben végzett ásátásokról. Bud. Rég. XIII. 1943. 420.

¹⁷ 2. kép helyes jelmagyarázata:

6. Szikla fölötti 4. Köves út helyett

6/a. Köves barna humusz.

¹⁸ 3. kép helyes jelmagyarázata:

4. Köves út alatti 3. Pernyés agyag helyett

3/a. Agyag.

HERTA BERTALAN—KATALIN H. GYÜRKY

ERFORSCHUNG DES MITTELALTERLICHEN
STRASSENSYSTEMS IM BEREICH
DES BURGVIERTELS VON BUDA

Den im Burgviertel vorgenommenen Wiederherstellungs- und an den öffentlichen Werken durchgeführten Erneuerungsarbeiten ist zu verdanken, das ein ansehnlicher Abschnitt des Strassennetzes der mittelalterlichen Siedlung vorgefunden worden ist. Die freigelegte Schotterstrasse stellt im Mittelalter die älteste, bepflasterte Strasse der Stadt dar. Eine mittelalterliche Strasse, die über diese geführt hätte, konnten wir nicht feststellen. Auf Grund des Fundmaterials lässt sich die Zeit, in der die Schotterstrasse angelegt worden ist, auf den Anfang des 14. Jahrhunderts setzen. Entlang des unserer Prüfung unterzogenen Abschnittes bot sich ein Bild von völliger Gleichheit, auf Grund dessen die ganze Strasse als gleichaltrig angenommen werden kann. Am Abschnitt Uri-Gasse—Kapistran-Platz—Bécsikapu-Platz—Táncsics Mihály-Gasse—Hess András-Platz ist das Strassensystem dem heutigen gleich.